

ראש הישיבה - הרב מרדכי גרינברג שלימ"א

"קומי רוני בלילה"
על לימוד תורה בלילה

א. דמוסיף יסיף

במסכת תענית¹ דנה הגמרא ביחודו של יום ט"ו באב, ומסיימת שם, שביום זה היו פוסקים מלכרות עצים למערכת, משום שתשש כוחה של חמה, ימכאן ואילך דמוסיף יסיף (מט"ז באב ואילך מאן דמוסיף לילות על הימים ועוסק בתורה מוסיף הקביה שנים על שנותיו - רש"י), ודלא מוסיף (לעסוק בתורה בלילות - רש"י) יאסתגני רב יוסף מאי יאסף אמר רב יוסף תקבריה אימיה (כלומר, ימות בלא עתו - רש"י).

ביטוי חריף ונדיר זה 'תקבריה אימיה', טעון בירור, ומה ענינו דוקא כאן, כעונש על מי שאינו מוסיף בלימוד תורה בלילה.

חז"ל העניקו ערך מיוחד ללימוד תורה בלילה. "אמר ר' לא איברי לילה אלא לגירסא"². ושם³ "כל בית שמשעיים בו דברי תורה בלילה אינו חרב". ודרשו על הפסוק "קומי רוני בלילה" - אין רינה של תורה אלא בלילה.

וכן עה"פ "ובלילה שי' ה' עמי" - כל הלומד תורה בלילה, חוט של חסד משוך עליו ביום. ודרשות חז"ל אלו באו לידי ביטוי גם בהלכה, וכך כתב הרמב"ם⁴: הרוצה לזכות בכתרה של תורה יזהר בכל לילותיו. וכ"כ הטור⁵: בענין לימוד הלילה, יותר ויותר מבשל יום הזהר בני, כמ"ש אין רינה של תורה אלא בלילה וכו'. ובשו"ע שם כתב: וצריך להזהר בלימוד הלילה יותר משל יום והמבטלו עונשו מרובה.

ויש להבין מהו יתרונו של לימוד תורה בלילה על היום, והרי מקרא מפורש הוא 'זהגית בו יומם ולילה', ומהו ענין השירה שבלילה - 'קומי רוני בלילה', 'ובלילה שירה עמי', ובאופן כללי - 'ועתה כתבו לכם את השירה הזאת', במה נחשבת התורה כשירה.

¹ לי ע"ב.

² עירובין ס"ה.

³ י"ח ע"ב.

⁴ בפ"ג מהלכות ת"ת.

⁵ ביו"ד סימן רל"ח.

ב. אמונה ושירה

גדולה אמונה שהאמינו ישראל במי שאמר והיה העולם, שבשכר שהאמינו ישראל בה,⁶ שרתה עליהם רוה"ק ואמרו שירה, שנאמר ויאמינו בה' - אז ישירי⁶.

ויש להבין את הקשר שבין אמונה לרוה"ק ולשירה.

הרמב"ם בספר המצוות מצוה א' כתב: "שצונו בהאמנת הא-לוהות"⁷. ולעומת זאת כתב הרמב"ם בהלכות יסוה"ת: "לידע שיש שם מצוי ראשון"⁸. וכתב ר' חיים מבריסק שהאמונה והידעה משלימות זו את זו, שבמקום שמסתיימת ידיעת האדם, שם מתחילה האמונה, שאין ביכולת אדם להגיע לתכלית הידיעה. ומבואר ברמב"ם בהלכות תשובה, שהחומר שבאדם מעכב בעד ידיעתו, וז"ל שם בפ"ח: "העולם הבא אין בו גוף וגויה וכיומהו זה שאמרו שנהנין מזיו השכינה, שיודעים ומשיגים מאמיתת הקב"ה מה שאינם יודעים והם בגוף האפל והשפל".

ובענין הנבואה כתב הרמב"ם בפ"ז מהלכות יסוה"ת ה"א:

זאין הנבואה חלה אלא על אדם גדול בחכמה, גיבור במידותיו, ולא יהא יצרו מתגבר עליו לעולם־אלא הוא מתגבר בדעתו על יצרו תמיד וכי, אדם שהוא ממולא בכל המידות האלו, שלם בגופו, כשיכנס בפרדס וימשך באותם העניינים הגדולים הרחוקים ותהיה לו דעה נכונה להבין ולהשיג והוא מתקדש והולך ופורש מדרכי כלל העם ההולכים במחשכי הזמן וכי ומסתכל בחכמתו של הקב"ה כולה וכי ויודע מה גדולו, מיד רוה"ק שורה עליו".

שני תנאים דרושים, לדברי הרמב"ם, לחלות רוה"ק, גדולה בחכמה וגבורה במידות. דעה נכונה להבין ולהשכיל, ופרישה מדרכי העם ההולכים במחשכי הזמן. והם הם הדברים שכתב הרמב"ם בהלכות תשובה־הגוף האפל והשפל מעכב בעד ידיעת האדם מאמיתת הקב"ה, ולאחר שמיצה האדם את עצמו מצד ידיעתו וחכמתו האנושית, ומזכך עצמו בכך שמשליט דעתו על יצרו, ומשתחרר מכבלי הגוף והחומר, זוכה לרוה"ק והיא היא מצות האמונה הבאה אחרי הידיעה. ומשה רבנו שזכה לראות באספקלריה מאירה, כתב הרמב"ם, משום שהחומר שלו נזדכך לגמרי⁹.

בשעת קריעת ים סוף הגיעו ישראל למדרגת נבואה, לאחר שהגיעו לפסגת הידיעה האנושית, והחומר לא חצץ בעדם, שהרי אפילו עוברים שבמעיהן זכו לראות, וכתב בביאורי המהר"ל בספר גבורות ה' שענין קריעת ים סוף בא להראות את כח הנבדל שבישראל והשתחררותם מכבלי החומר והגוף, וע"כ זכו לזיראו העם את ה' ויאמינו בה"¹⁰, וביטוי לביטול החומר אצלם היה מסירות הנפש, שנכנסו למים עד חוטמם, ושחזרו לאחור ע"פ צווי משה, אף שלא ידעו שיקרע להם הים. וזהו שדרשו חז"ל "כשראוהו על הים נעשו שושנים"¹¹, שיצאה השושנה מבין החוחים הסובבים אותה וכך נתגלתה הפנימיות של ישראל מתוך החומריות העוטפת אותם. ומתוך כך אמרו שירה, וכנגד זה אנו אומרים בכל יום: "זמלכותו ברצון קבלו עליהם משה ובני ישראל לך ענו שירה בשמחה רבה".

⁶ מכילתא פ"ו.

⁷ לשון זה מופיע ברוב ספרי הרמב"ם, אלא שיש שתרגמו גם כאן "ידיעה" ולא האמנה.

⁸ פ"א ה"א.

⁹ פי' המשנה לפרק חלק.

ענין השירה, מפרש המהר"ל בכמה מקומות, שהוא ביטוי לשמחה הבאה מתוך תחושה של שלימות¹⁰. והשלימות היא דוקא 'אל הנפש הנבדלת ולא מצד הגוף החומרי'. וע"כ בשעת החורבן גזרו על השירה והזמרה, וכך נתמעטו כנפי החיות האומרות שירה.

ולעומת זאת, האבל, שהוא במצב של חסרון והעדר, אינו שר ועליו נאמר: "ישב בדד וידום". החילוק שבין ידיעה לאמונה, הוא כחילוק שבין דיבור לשירה. הידיעה היא חיצונית, קשורה ותלויה בגוף החומרי, לעומת האמונה הנובעת מפנימיות הנפש, לאחר ההתנתקות ממגבלות הגוף. וכן הדיבור הוא חיצוני, כל מעשה שמים וארץ היו בדיבור, 'זיאמר א-להים', 'בדבר ה' שמים נעשו', אך יצירת האדם היתה כביכול מתוכיותו של הקב"ה, 'זיפח באפיו נשמת חיים' - מאן דנפח מדיליה נפח - מפנימיותו ומהותו, וזוהי השירה, פסגתו של הרוח ממללא, יותר מאשר ההבל החיצוני של הדיבור. כשראו את א-להים על שפת הים, האמינו בו, ונפגשו עם מקור הנשמה, שורש הנפיחה, התעוררה במקביל הנשמה לקראת מקורה ופרצה השירה.

וכן כתב השפת אמת בפי בשלח: השירה היא להמשך בקו ושורה למקור שורשה שהוא חיותו יתברך. שירו לו זמרו לו שיחו בכל נפלאותיו, השיחה היא עיסוק שכלי אינטלקטואלי, ללא מעורבות אישית. לעומת הזמרה שמעורב בה הצד הרגשי שבאדם, אך בשירה מתבטא כל התוכן הפנימי האישי שבאדם.

אנעים זמירות ושירים אארוג כי אליך נפשי תערוג, כשמתעוררת התשוקה הפנימית ביותר של האדם לקרבת א-להים, מתפרצת השירה. וכתב הגר"א על חכמת המוזיקה: ועל ידה יכולים בני האדם למות בכלות הנפש מנעימותיה, ויכולים להחיות מתים בסודותיה.

ג. תורה לשמה

מפגש זה של ישראל עם א-להים, על ידי אמונה ששיאה בהשראת רוח"ק ושירה, לא היה ארוע חד פעמי, מאז מתן תורה יש באפשרותו של כל אדם מישראל להתחבר עם א-להיו, אלא שיש בזה דרגות שונות. וכך כתב הרמב"ן בפרשת אחרי עה"פ 'יוחי בהם'¹¹: ודע, כי חיי האדם במצוות כפי הכנתו להם.

I. כי העושה המצוות שלא לשמן ע"מ לקבל פרס, יחיה בעוה"ז ימים רבים בעושר, בנכסים ובכבוד, וע"ז נאמר 'בשמאלה עושר וכבוד'.

II. וכן העוסקים במצות ע"מ לזכות בהן לעוה"ב, שהם העובדים מיראה, זוכים בכוננתם להנצל ממשפטי הרשעים ונפשם בטוב תלין.

III. והעוסקים במצות מאהבה כדין וכראוי עם עסקי העוה"ז, כענין הנזכר בתורה 'והשיג לכם דיש את בציר', יזכו בעוה"ז לחיים טובים כמנהג העולם, ולחיי העוה"ב, זכותם שלמה שם.

IV. והעוזבים כל עניני העוה"ז, ואינם משגיחים עליו כאילו אינם בעלי גוף, וכל מחשבותם וכוננתם בבוראם בלבד, כענין באליהו וחנוך, בהדבק נפשם בשם הנכבד, יחיו לעד בגופם ובנפשם, כנראה

¹⁰ נצח ישראל פי"ט.

¹¹ י"ח ב'.

בכתוב באליהו, וכידוע ממנו בקבלה, וכמו שבא במדרשים בחנוך ובבני העוה"י העומדים בתחיית המתים.

ולכך יאמרו הכתובים בשכר המצוות 'למען יאריכון ימך', 'למען תחיה', 'יהארכת ימים', כי הלשון יכלול מיני החיים כולם, כפי הראוי לכל אחד.

על דברי הרמב"ן כתב הנצי"ב בהקדמתו לשאלות 'קדמת העמק': "למדנו מדבריו שני עיקרים". א. שיש שני אופנים לשמה שהיא אהבת ה'.

הא, שעובד לכבודו שלא לשום תקות תשלום גמול, אבל מימ אינו מאבד הרגשת עצמו, כיון שעדין הוא אדם אנושי וטבעי, ואף שזוהי דרך הקדש ואשרי הזוכה לה, ועיז נאמר 'זכל מעשיך יהיו לשם שמים', מן לא אבד את טבעו האנושי ולא זכה עדין שתהיה מחשבתו דבקה בקב"ה ועדין הטבע האנושי חוצץ.

והב, שהאדם נדבק באהבת ה' עזה כמות, שבשעת דבקתו מאבד שכלו הטבעי לגמרי, וזוהי דרך חסידות שאין למעלה הימנה, אלא שאף חסידים ראשונים לא זכו לכך בכל שעה. "ובאמנה, אילו היה אדם זוכה לזה להיות בלא הפסק מרכבה לשכינה, לא היה מת כאליהו".

ב. שנית למדנו מדברי הרמב"ן שהשגחת המקום על ישראל היא לפי תכונת עבודתו, ויש בזה נפקא מינה גם בעניני העוה"ז. כשעובד מאהבה, אלא שעדין עומד בטבעו האנושי, אזי השגחתו ית' עליו היא גי' שלא בשידוד הטבע, אלא בהשגחה פרטית מחרכי הטבע, אבל אם עובד לשמה למעלה מהטבע האנושי, והרי הוא ישראל אשר בך אתפאר, שוב השגחת ה' עליו למעלה מהטבע.

ומאריך שם הנצי"ב בנפמ"ע שבין שני סוגי עבודה מאהבה אלו, ומסיים: כל זה במעשה המצות. לא כן בעסק שקידת התורה, דאע"ג שהיא מצוה ככל המצות, ואפשר ללמוד לשמה, מבלי לבטל הרגשת עצמו, מימ התורה היא איילת אהבים, ומי שנכנס איזו שעה בעומק הגיונה, מטבעה להדביק נפש הישראלי אליה באהבה עזה כמות, עד ששוכח את עצמו, וכמ"ש בשבת פ"ח ברבא דהוה מייץ אצבעתיה עד שזב דמו, ולא הרגיש מתוך טרדה, ובעירובין נ"ד ביאתא באהבתה תשגה תמיד כגון ר' אליעזר בן פדת, שהיה יושב ועוסק בתורה בשוק התחתון של ציפורי וסדינו מוטל בשוק העליון.

וביאר בזה מה דתנן באבות דר"נ פ' כ"ח, "רעתן אומר אין אהבה כאהבתה של תורה", שכל אשר יכסוף האדם באהבה גשמית יתן בעד אהבת נפשו, משאם אהבתה של תורה שמוכן לתת אף נפשו בשבילה, למי שטעם והרגיל עצמו בה. ואע"ג שאין דבר זה מושכל ואינו מובן, באשר זה למעלה מדעת אנושי וטבע האדם.

וזוהי כוונת הזוהר "ישראל וקב"ה ואורייתא חד הוא", ששרש נשמת ישראל אחוזה בשרש התורה, והיא גורמת לאהבה ודבקות בה', וכדברי הרמח"ל בדרך ה'¹²: בכלל ההשפעות הנשפעות ממנו ית' לצורך בריותיו, יש השפעה אחת עליונה מכל ההשפעות שענינה הוא היותר יקר ומעולה מכל מה שאפשר שימצא בנמצאים, והיינושהוא תכלית מה שאפשר שימצא בנמצאות מעין המציאות האמיתית שלו ית', ויקר ומעלה מעין אמיתת מעלתו ית', והוא מה שמחלק האדון ב"ה ית'ש מכבודו ויקרו אל ברואיו, ואמנם קשר הבורא ית'ש את השפעתו זאת בענין נברא ממנו ית' לתכלית זה, והוא: התורה.

ודרשו חז"ל עה"פ "ה'יתן חכמה מפיו דעת ותבונה". למה הדבר דומה, למלך שהיה לו בן, בא בנו מביהש מצא תמחוי לפני אביו. אביו גטל אביו חתיכה אחת ונתנה לו. מה עשה בנו, אל איני מבקש אלא מזה

¹² ח"ד פ"ב.

שבתוך פיד, מה עשה, נתנו לו. ולמה, על שהיה מחבבו נתן לו מתוך פיו, הוי כי ה' יתן חכמה, וכל מי שהוא מחבבו יותר, מפיו דעת ותבונה¹³.

אהבה זו הבאה ע"י תלמוד תורה, מכונה במקרא נשיקה מפה לפה. שכן דרשו חז"ל על מתן תורה י"שקני מנשיקות פיהו"¹⁴, וכתב ע"ז בעל התניא באגרת התשובה (פ"ט) 'זהנה עיקר האהבה היא אתדבקות רוחא ברוחא, כמיש ישקני מנשיקות פיהו וגו' כנודע". משום שאהבה רגילה באה לידי ביטוי במגע של גוף בגוף, אך הדבקות בא-להים ע"י התורה הוא רוח ברוח. קרבה של נפשות ולא של גופין. ועל דבקות האדם נפש בנפש ברבשיע דרשו בספרי פ' ואתחנן 'זאהבת את ה' א-להיך", איני יודע באיזה צד אוהבים את הקב"ה, ת"ל והיו הדברים האלה וכו', ובלשונו של בעל התניא בתחילת הספר (פ"ה) "הרי זה כמחבק את המלך".

ובמקביל לנשיקה מצד רבשיע, שהיא ביטוי לאהבת הנפש, מתעוררת מצדנו אהבה הבאה לידי ביטוי בשירה, שהוא הדיבור הפנימי של האדם. וע"כ נקראת התורה שירה, שהיא מעבר לדיבור החיצון. ומכאן החומרה שאמרו חז"ל על השונה בלא זמרה שע"ז נאמר זגם אני נתתי להם חוקים לא טובים"¹⁵. הה"ד, פיה פתחה בחכמה ותורת חסד על לשונה", מיום שברא הקב"ה את העולם וכו', לא מצינו אדם שיאמר שירה לפני הקב"ה, כיון שבאו ישראל לים ונקרע להם, מיד אמרו שירה לפני הקב"ה וכו' הוי פיה פתחה בחכמה.

אצל אברהם התרחש נס להצילו מהכבשן, ולא נעשה הנס לשם דבקות, וע"כ לא אמר שירה. אך בישראל, שאפשר היה להצילם בדרך טבעית, ואעפ"כ קרע להם את היס, הבינו שרצונו להתדבק עמהם, וההשפעה היתה למעלה מן הטבע, וע"כ התעוררה השירה, כי השירה היא לצאת מנתיק החומר¹⁶. וכתב הגר"א על חכמת המוזיקה: שבה מרובה, ורוב טעמי תורה וסודות שירי הלויים ותיקוני הזוהר, א"א לידע בלעדיה וכו' וכמה ניגונים הביא מרע"ה מהר סיני, והשאר מורכבים¹⁷. ובוזה ביאר הגרי"ז את הפיוט בהושענות 'הושענא למען חייך מכרכר שיר, המלמד תורה בכלי שיר", שכלי שיר וחכמת השיר נצרכים להבנת וידיעת התורה, שקשורים הם זה בזה.

ד. שירה בלילה

לימוד תורה כזה, המביא להדבקות "רוח ברוח", נשיקה מפה אל פה, ענינו דוקא בלילה. כתב בחובת הלבבות¹⁸ על מעלת הלילה, שתאות הגוף מהמאכל והמשתה יותר נחות בלילה מביום, וכו' ובלילה יפנה מטרדות העולם וכו', והפסק חברה בינו ובין בני האדם וכו', וייתחד בזכר הא-להים ויתבודד בו, וכו'.

¹³ שמו"ר פמ"א.

¹⁴ שהש"ר.

¹⁵ מגילה ל"ד.

¹⁶ נאות דשא, שביעי של פסח, עמ' קצ"ו.

¹⁷ הובא בהקדמה לפאת השלחן.

¹⁸ שער אהבת ה' פ"ו.

ומביא כמה מקראות על יחוד הלילה 'נפשי איייתיך בלילה', 'על משכבי בלילות', 'קומי רוני בלילה', ועוד.

והרב קוק זצ"ל ביאר בזה הספק בגמרא¹⁹ אם תפילת ערבית רשות או חובה, שאין זה משום פחיתות ערכה של תפילת ערבית, אלא שבליילה יש שמתרוממים בו הרבה מעל הטבע, וידבקו בא-להים חיים בלב ונפש טהורה היא מכשירה את בני המעלה להיות נפרדים בחזיונות קדושים אשר לא יושגו בחברת החומר וחושיו", ופ'חלקו בגמרא האם חובה על האדם לעלות לשלימות כזאת למעלה מדרך הטבע או שהיא רק רשות למי שנדבה רוחו אותו.

ומכאן הייחוד של הלימוד בלילה. שכל זמן שהחיים הגופניים שולטים, השגתו של האדם מצומצמת ואפשרות דבקותו בא-להים חיים מוגבלת, ועיסוקו בתורה הוא כדיבור ולא כשירה, וע"כ כתב באדר"נ שהדין שיש להוציא דת בשפתיו נאמר בעיקר בלימוד הלילה. ובמעלות התורה כתב, שאם ילמד תורה בלילה, תחזור נשמתו מלמעלה ותשיג מה שלמדה שם.

והכתב הגר"א באבן שלמה, שכל חכם עולה נשמתו בכל לילה למתיבתא דרקיאה, להשיג שם מה שא"א להשיג בהקיץ, וזוהי תכלית בריאת השינה²⁰.

ובפירושו למשלי²¹ כתב: שנתן לאדם בטבעו שיישן, כדי שתעלה נשמתו לישיבה של מעלה, ושם מגלים לו רזי תורה, ולומד בשעה אחת מה שלמד כאן שבעים שנה, אלא שאין לו שכר בזה, ולימוד זה הוא השכר עצמו.

ובספר ראשית חכמה כתב: בלילה מגלים לו סתרי תורה, שאין אשה מגלה סתריה אלא לבעלה, וכתוב 'זאת צנועים חכמה'.

והדרשו חז"ל עה"פ 'זיקך יעקב משנתו' - ממשנתו. שכל השגותיו בלילה היו מכח לימוד התורה. וכאשר נחלץ האדם מהמסגרות הגופניות בלילה, מתעוררת הפנימיות שבו, ומתפרצת השירה, וע"כ מוכן הלילה בעיקר לשירת התורה. וע"ז נאמר 'קומי רוני בלילה' שאין רינה של תורה אלא בלילה. ועל המשך הפסוק שם 'שפכי כמים ליבך נוכח פני ה' ', דרשו חז"ל במסכת תמיד: כל הלומד תורה בלילה שכינה כנגדו. ועוד דרשו כל העוסק בתורה בלילה, הקביה נותן עליו חוט של חסד ביום, שנאמר 'יומם יצוה ה' חסדו ובלילה שירה עימי'.

וזו היתה טענת המלאך ליהושע²² אמר לו אמש ביטלתם תמיד של בין הערביים, ועכשיו ביטלתם תלמוד תורה. א"ל על איזה מהם באת, א"ל עתה באתי. וכתב תוס' שם שכוונתו היתה על ת"ת דכתיב ועתה כתבו לכם את השירה הזאת.

תורה שהיא שירה יש בכוחה לרומם את האדם למדרגה שמעל הטבע, וכך התייחסותו של הקב"ה אליו, ועפ"י יש בכח השירה להנהיג את ישראל בדרך על טבעית ובמיוחד בשעת מלחמה, 'מהולל אקרא ה' ומן אויבי אושע'²³. וכן אמרו במכילתא עה"פ 'ה' ילחם לכם ואתם תחרישון' - אמרו ישראל למשה

¹⁹ ברכות ל"ה

²⁰ פ"ח כ'.

²¹ י"א כ"ג.

²² מגילה ג' ע"א.

²³ תהילים י"ח.

רבנו, מה עלינו לעשות, אל אתם תהיו מפארים ומרוממים ונותנים שיר ושבח וגדולה ותפארת למי שהמלחמות שלו.

וזהו שאמר יהושפט²⁴: אני אין בי כח לא להרוג ולא לרדוף, אלא אני אומר שירה ואתה עושה. ועפ היתה טענתו של המלאך על ביטול תורה בלילה, שבשעת מלחמה יש ערך מיוחד ללימוד תורה בלילה שהוא השירה והדבקות בה' ובכוחה לנצח את האויב. ומשום כך השתמש המלאך בביטוי זה של תורה "עתה באתי", "ועתה כתבו לכם את השירה הזאת" ומכאן הערך המיוחד שנתן הרמב"ם ללימוד תורה בלילה, וכתב שצריך אדם להזהר בכל לילותיו, והדבר צריך תלמוד, שהרי נאמר "והגית בו יומם ולילה". אלא שדיוק בדברי הרמב"ם ילמדנו, שאין הכוונה למצוות ת"ת בלבד, שזה ודאי חייב ביום ובלילה, אלא שהרמב"ם עוסק בפן מיוחד של תלמוד תורה, וז"ל הרמב"ם²⁵: אעפ"י שמצוה ללמוד ביום ובלילה, אין אדם לומד רוב חכמתו אלא בלילה, לפיכך מי שרצה לזכות בכתר תורה יזהר בכל לילותיו ולא יאבד אפילו אחד מהם בשינה אכילה ושתיה, אלא בת"ת ודברי חכמה. אמרו אין רינה של תורה אלא בלילה שנאמר קומי רוני בלילה, עכ"ל. הרי שהרמב"ם לא דיבר כאן מצד מצוות ת"ת, אלא עוסק בכתרה של תורה. ובגדר כתר תורה פתח הרמב"ם את הפרק הנ"ל, אחר שכתב שכתר תורה גדול מכתר כהונה ומלכות, כתב: מי שנשאו ליבו לקיים מצוה זו כראוי, ולהיות מוכתר בכתרה של תורה, לא ישיח דעתו לדברים אחרים וכו', כך היא דרכה של תורה. הפתח במלח תאכל ומים במשורה תשתה וכו', אין דברי תורה מתקיימים במי שמרפה עצמו מהסוף לא באלו שלומדים מתוך עידון ומתוך אכילה ושתיה, אלא במי שממית עצמו עליהן ומצער גופו תמיד, ולא יתן שינה לעיניו וכו', וסיים שם: וכל המשמיע קולו בשעת תלמודו, תלמודו מתקיים בידו, אבל הקורא בלחש במהרה שוכח.

לכתרה של תורה זוכין כאשר תורה אינה רק חכמה ואף לא הדרכה מעשית לאורח חיים, אלא הידבקות שכל האדם בשכל הא-להי, "הידבקות רוחין ברוחין". השתחררות ממגבלות הגוף, כפי שמדריך הרמב"ם את הרוצה לזכות בכתר זה, והיא היא שירת התורה, וע"כ מסיים הרמב"ם בחשיבות הוצאת הדברים בפה, וברינה של תורה. ותורה זו מיוחדת היא ללילה.

ה. אם הבנים

לימוד כזה הוא הרבה מעבר לענין האישי שיש במצוות ת"ת. זו אינה מצוה אחת מתרי"ג מצוות, מצוה פרטית המוטלת על כל אדם מישראל, אלא יש בזה תוכן כללי, שייכות לכלל ישראל. על דברי הגמרא²⁶, שהנביאים והחכמים לא ידעו להשיב נכוחה על השאלה 'על מה אבדה הארץ', עד שהשיב הקב"ה בעצמו 'שלא בירכו בתורה תחילה', כתב הב"ח בביאור הדברים²⁷: ונראה דכוונתו לתברך מעולם היתה שנהיה עוסקים בתורה כדי שתתעצם נשמתנו בעצמות ורוחניות וקדושת מקור מוצא התורה וכזואם היו עוסקים בתורה על הכוונה הזאת היו המה מרכבה והיכל לשכינתו יתברך, שהיתה השכינה ממש בקרבם כי היכל ההמה ובקרבם ממש היתה השכינה קובעת דירתה ובארץ כולה היתה

²⁴ פתיחתא דאיכה פ"ל.

²⁵ בפ"ג מהלכות ת"ת הי"ג.

²⁶ נדרים פ"ח.

²⁷ טור או"ח סי' מ"ז.

מאירה מכבודוֹבזה יהיה קישור לפמליא של מעלה עם פמליא של מטה והיה המשכן אחד. אבל עתה שעברו חק זה, שלא עסקו בתורה כי אם לצורך הדברים הגשמיים להנאתם, לידע הדינים לצורך מו"מ, וגם להתגאות להראות חכמתם, ולא נתכוונו להתעצם ולהתדבק בקדושת ורוחניות התורה, להמשיך השכינה למטה בארץ וכוונה בזה עשו פירוד שנסתלקה השכינה מן הארץ ועלתה לה למעלה, והארץ נשארה בגשמיותה בלי קדושה וזה היה גורם חורבנה ואבדתה.

ודבר זה קשור למה שלא ברכו בתורה תחילה, שהרי ברכה תחילה מה היא אומרת? "אשר בחר בנו מכל העמים ונתן לנו את תורתו". הרי שגישה לתורה צריכה להיות מתוך בחירת ישראל וסגולתם, ולא רק כענין אישי ככל מצוה אחרת. וזהו ענין השירה, גילוי הפנימיות של כלל ישראל, ועיב אנו מהללים את ה' "בשירי דוד עבדך", משום ששירת דוד היא שירת כלל האומה²⁸, שהרי ביטל עצמו לאומה כמשה רבנו, אבל חזקיהו לא נעשה משיח כיון שלא אמר שירה, משום שהיה צדיק פרטי, ולא התרומם למעלה הכללית.

ובמי מרום כתב: כל ההתקוממיות על התורה והמצוות וכו' כולן באות לרגלי אי ההבנה במושג הלאומי הכללי־אבות התלמוד וגדולי המקובלים ידעו זאת מראש ועיב הרעישו את העולם להיות מוכשרים ללמוד תורה לשמה־היסוד והעיקר של ענין לימוד תורה לשמה הוא לכלול עצמו בקדושת נצחיותם של כלל ישראל. ולימוד תורה כזה נדרש מצד כנסת ישראל, מצד הבחור בעמו ישראל באהבה. והיא היא השכינה שכן עפי' תורת הסוד השכינה וכנסת ישראל חד הן. והשכינה באה לידי גילוי ע"י התורה, והתורה משמשת לבוש לשכינה. ועיב כנסי' ושכינה נקראים בשם "אם" ואנו הבנים. וכתב הרמב"ן עה"פ שלח תשלח את האם והבנים תקח לך", שיש במצוה סוד, שהאם היא הבינה הנקראת אם העולם שנאמר אם לבינה תקרא. וכתב בספר התניא²⁹ "ילכן נקרא (השכינה) אם הבנים וכנסת ישראל וכו' ומהו הלבוש שיוכל להסתירה ולהלבישה וכו' הוא רצונו יתברך וחכמתו המלוּבשים בתורה ובמצוותיה הנגלית לנו ולבנינו, דאורייתא מחכמה נפקא" וכו'.

וכמו שדרשו חז"ל על מי שנהנה מהעולם ואינו מברך: 'גוזל אביו ואמו'³⁰ אין אביו אלא הקב"ה ואין אמו אלא כנסי'³¹, כך מי שאינו לומד תורה דלעילא זו, גורם לשכינה שתסתלק מישראל, וכמ"ש 'זבפשעכם שולחה אמכם' זו השכינה³², ועפ השכינה היא התובעת לימוד זה שהוא מעבר לחכמה ולהוראה כיצד לנהוג, ולימוד זה הוא בלילה דוקא, ועיב תביעתה של השכינה להוסיף לימוד תורה בשעה שהלילה מתארך, ומי שמסוגל ללימוד זה ואינו מוסיף, יאסף, ופירוש הגמרא 'יתקבריה אימיה', היינו השכינה וכנסי' הנקראות אם.

ובזה מתבאר הביטוי הקשה 'יתקבריה אימיה', והוא על הדרך שאמרו חז"ל³³, 'הניעור בלילה ואינו פותח פיו בדברי תורה, מוטב לו שנהפכה שליתו על פניו'. והיינו, שאין הכוונה רק שאדם כזה ימות בלא

²⁸ ראה עולת ראייה א' קצ"ז.

²⁹ פי נ"ב.

³⁰ משלי כ"ח.

³¹ ברכות ל"ה.

³² ר' סנהדרין ק"ה ובאגרת התשובה לתניא פ"ה.

³³ אדר"נ כ"ט.

עתו, אלא שישבזה גילוי למפרע שלידתו היתה לבטלה. ועיכ מודגש שאמו קוברתו, שכאשר האם קוברת את בנה, יש בזה הודאה שלא היה טעם ללידתו, והאם מחזירה את בנה לבוראו.